

УДК 338.2

Мартусенко І.В.

*кандидат географічних наук, доцент,
Вінницький навчально-науковий інститут економіки
Тернопільського національного економічного університету*

ЗБЕРЕЖЕННЯ СУВЕРЕННОГО СТАТУСУ УКРАЇНИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

PRESERVATION OF UKRAINE SOVEREIGN STATUS IN TODAY'S GLOBALIZATION PROCESS

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена дослідженню актуальних проблем збереження суверенного статусу України в період як глобалізаційних змін, так і регіональних викликів й загроз. В глобалізованому світі провідною ознакою держави постає суверенітет у сучасній міжнародній системі геопросторово-часових координат. Виявлено, що ігнорування глобалізаційних змін і тенденцій буде обмежувати можливості реалізації стратегічного вибору України в бік європейської та євроатлантичної інтеграції. Державний суверенітет України виступає визначальною рисою й характеристикою країни як у внутрішніх, так і в міжнародних справах, він відіграє й надалі відіграватиме ключову регулятивно-впорядковуючу роль у міжнародних стосунках.

Ключові слова: державний суверенітет, глобалізація, інтеграція, геополітична орієнтація, компроміси, національні інтереси.

АННОТАЦИЯ

В статье исследованы актуальные проблемы сохранения суверенного статуса Украины в период как глобализационных изменений, так и региональных вызовов и угроз. В глобализованном мире основным признаком государства выступает суверенитет в современной системе геопространственно-временных координат. Выявлено, что игнорирование глобализационных изменений и тенденций будет ограничивать возможности реализации стратегического выбора Украины в сторону европейской и евроатлантической интеграции. Государственный суверенитет Украины выступает приоритетной чертой и характеристикой страны как во внутренних, так и в международных делах, сегодня и в дальнейшем он будет играть ключевую регулирующую роль в международных отношениях.

Ключевые слова: государственный суверенитет, глобализация, интеграция, геополитические ориентиры, компромиссы, национальные интересы.

ANNOTATION

The actual problems of preservation of the sovereign status of Ukraine in the period as globalization changes and regional challenges and threats were studied in this article. In a globalized world, the main feature of state sovereignty acts in the modern system of geo-spatial and temporal coordinates. It was found that ignoring the global changes and trends will limit the ability of the strategic choice of Ukraine towards European and Euro-Atlantic integration. The state sovereignty of Ukraine supports the priority features and characteristics of the country, both in domestic and in international affairs, today and in the future it will play a key regulatory role in international relations.

Keywords: state sovereignty, globalization, integration, geopolitical orientation, compromises, national interests.

Постановка проблеми. Переформатування системи та моделі міжнародних відносин призвело до різкого поглиблення нестабільності і нестійкості світового порядку. Сьогодні відбувається руйнація впливових усталених схем взаємозалежності і союзів держав, дестабілізо-

вано систему суверенітету, зростає розрив між глобальними «гравцями» суспільного буття та іншими, значно слабшими за могутністю суб'єктами міжнародного права. Небезпеку в Європі, частиною якої є Україна, спричинюють зовнішні загрози, політична нестабільність і непередбачуваність розвитку подій, поглиблення стратифікації держав з різним рівнем соціально-економічного розвитку, тероризм, екологічні катастрофи, некерованість міграційних процесів, міжетнічні конфлікти, інтернаціоналізація кримінальних структур.

За умов сьогодення Україні досить складно справлятися із складнощами в забезпеченні зовнішньополітичних прагнень, реалізувати національні інтереси, пристосовуватися до сучасної системи та формату міжнародних відносин. Даний процес ускладнений тією обставиною, що найближчі європейські сусіди суттєво випередили нас у суспільному розвитку й спостерігають за Україною з євроатлантичного й євроінтеграційного щаблів сучасної Європи. Світова та внутрішня кризи, які переживає Україна, не тільки не зменшили актуальність теоретичних та практичних проблем, пов'язаних з її європейською інтеграцією, але, навпаки, стимулювали увагу дослідників до організаційних і правових проблем визначення державного суверенітету в умовах глобалізації та формування наднаціональних (наддержавних) механізмів захисту нашої держави, що обрала європейський /євроатлантичний напрям. На сьогодні стан України вкрай важкий через військові дії на сході та анексований Крим, його можна охарактеризувати як «стратегічну нестійкість», незважаючи на активний європейський вектор, адже незаперечним залишається факт порушення національних кордонів, державного суверенітету та територіальної цілісності не тільки нашої держави, а й опосередковано структурної стійкості Європи, що ускладнено порушеннями норм міжнародного права та Будапештського меморандуму. Разом з тим національні інтереси України полягають в розвитку економіки, поліпшенні якості життя громадян, підвищенні рівня освіти, науки і культури, забезпеченні належного рівня якості охорони здоров'я, формування

взаємовигідних партнерських відносин з різними країнами (особливо з сусідами першого порядку), створенні умов для становлення і розвитку демократичного громадянського суспільства і розвиненої демократії. Суверенність створює можливості розвитку, проте вимагає виважених компромісів, а стан сьогоденних справ в Україні характеризується як загрозливий, особливо для суверенності нації. Невірно бачити нашу країну залежною, адже глобалізація зумовила взаємозалежність усієї світової спільноти, з огляду на це українське суспільство повинно використати глобальну взаємозалежність для отримання конкурентних переваг та прогресивного національного зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичними та практичними дослідженнями проблем трансформації державного суверенітету під впливом глобалізації є праці багатьох науковців, як зарубіжних, так і вітчизняних. Варто виділити дослідження Дж. Стігліца, Дж. Сороса, Дж. Сакса, З. Бжезінського, У. Бека, О. Білоруса, В. Геєця, М. Делягіна, В. Іноземцева, Л. Кучми, А. Філіпенка, А. Чухно, Ю. Шишкова, Ю. Яковця та багатьох інших. У них окреслено роль незалежної держави та її важливої ознаки – суверенітету у сучасній міжнародній системі. Значну увагу також приділено дослідженням сучасних функцій держави, економічним детермінантам її розвитку, геополітичній субпозиції, впливу міграційних процесів, ролі соціокультурної уніфікації, національної ідентичності, міжнародної легітимності. Особливості та характеристики сучасного світопорядку, роль держави у глобалізаційних процесах, сучасних міжнародних відносинах відображено у наукових працях О. Білоруса, В. Галика, М. Згуровського, Т. Кальченко, В. Кулішова, П. Мазурка, Б. Одягайло, С. Сонько, Л. Чекаленко та багатьох інших, де досліджено вплив процесів глобалізації та інтеграції на міжнародну систему, державний суверенітет, цілісність й розвиток держави та її геополітичну локацію.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Сучасна система міжнародних відносин характеризується високим рівнем взаємозалежності, вимагає компромісів (і аж ніяк не військових дій), що призводить до зменшення абсолютної ваги і трансформації ролі державного суверенітету й потребує подальших наукових досліджень через призму сьогодення. Одним з найбільш показових і актуальних для України, з огляду на проголошений євроінтеграційний курс, сучасних прикладів політичної та економічної інтеграції є Європейський Союз. Набуваючи членства у цьому інтеграційному утворенні, держава стикнеться з питанням делегування тих або інших своїх повноважень на користь Союзу у цілому. Це провокує виникнення у країні побоювання щодо обмежень її державного суверенітету всередині Європейського Союзу.

Тому геополітична орієнтація України на Європу не означає ізоляцію від Росії (це неможливо хоча б з огляду на економіко-географічне положення обох країн). Дане становище України вимагає скерування зовнішньополітичних зусиль туди, де можна реалізувати свої національні інтереси, спрямувати цю взаємозалежність на результативне національне зростання та розвиток. Важливо також визначити, якою мірою наша участь у процесах, що відбуваються в Європі, в Росії, інших країнах, узгоджується з національними інтересами. Україна – молода держава, її зовнішньополітичний курс, геополітичні орієнтації ще формуються і конкретизуватимуться відповідно до міжнародної ситуації ще в багатьох суспільних наукових та прикладних дослідженнях. Але принципи, які в основі цього курсу, без сумніву, відповідають прогресивним тенденціям сучасного світового політичного процесу. Європейські країни, а з ними й Україна, ще на початку 90-х років ХХ ст. обрали той стан, коли у формуванні міжнародних відносин суттєвими стали геополітичні чинники – місцерозташування, національна структура, матеріальні ресурси, та релігійні особливості.

Мета статті полягає у спробі аналізу впливу сучасних глобалізаційних тенденцій та процесів на забезпечення захисту одного з основних об'єктів державної безпеки України – її державного суверенітету. Головне завдання – окреслити реалії української суверенної дійсності, запропонувати шляхи збереження та укріплення суверенного статусу держави з огляду на сучасні тенденції розвитку України, Європи та світу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Світова економіка набуває все більше ознак єдиної цілісної системи та функціонує за єдиними законами. Жодна країна вже не може існувати в умовах економічної автаркії (самодостатності). Основним видом економічної практики стає фінансово-правове регулювання, що послідовно підкоряє собі решту видів господарської діяльності. Нинішній рівень економічного розвитку й економічної інтеграції відображає відносно нове поняття «геоекономіка» – нова геополітика з позицій економічної вагомості держави, яка забезпечує досягнення зовнішньополітичних цілей, державного суверенітету, світової або регіональної могутності економічним шляхом.

Глобалізаційні процеси, які відбуваються в сучасному світі, є складними, багаторівневими та неоднозначними. Поряд з безперечним розширенням можливостей сучасних глобальних комунікацій і відносин глобалізований світ генерує й низку небезпек та загроз. Особливо ці загрози і небезпеки актуалізуються для молодих незалежних суверенних держав, таких як Україна [11, с. 17].

Потреби економічного розвитку іноді можуть ставати першопричинами конфлікту з принци-

пами непорушності державного суверенітету, тією ж мірою, як і державні кордони стримують зростання економічних ефектів й загалом сповільнюють процеси становлення суспільного прогресу [12]. Будучи залежними від тиску економічної доцільності, держави відкривають свої кордони й гостро відчувають експансію іноземних валют, потоків інформації, міжнародного тероризму, наркотиків, зброї, що надходять з інших країн, громад, угруповань тощо. Усе це знижує ефективність функціонування державного апарату і змушує знаходити нові способи й форми розв'язання актуальних проблем, а отже, йти на компроміси, балансувати, не ізольовуватись.

У глобалізованому світі провідною ознакою держави постає суверенітет у сучасній міжнародній системі геопросторовочасових координат. Значну роль тут відіграють міграційні процеси, роль соціокультурної уніфікації, національної ідентичності, міжнародної легітимності, сучасні функції держави, економічні детермінанти її розвитку, особливості сучасного світопорядку, роль держави у новітніх міжнародних відносинах [1, с. 78].

Державний суверенітет України виступає визначальною рисою й характеристикою країни, як у внутрішніх, так і в міжнародних справах, він відіграє й надалі відіграватиме ключову регулятивно-впорядковуючу роль у міжнародних стосунках. Економічна криза, яку переживає Україна, необхідність реформ, оновлення промислових та сільськогосподарських технологій потребують іноземних інвестицій, використання досвіду передових країн світу, розвитку господарських зв'язків, активної участі в економічних і фінансових європейських та світових структурах. На це й спрямована зовнішньополітична діяльність нашої держави.

Залучення України у глобальну економіку повсюдно породжує явище, яке експерти описують в термінах «звуження», «ослаблення» або «девальвації» суверенітету [15, с. 34]. Україна відчуває нестачу ресурсів, достатніх для того, щоб будувати свою політику безвідносно до ситуації на світовому фінансовому ринку. Вартість операцій, що здійснюються на цьому ринку за один день, перевищує, за деякими винятками, річний бюджет держави. У тій мірі, в якій держава зацікавлена в розвитку своєї економіки, вона зацікавлена в іноземних капіталовкладеннях. Тобто Україні доводиться брати курс на створення сприятливого інвестиційного клімату, що рідко узгоджується з орієнтирами підвищення рівня життя її власних громадян. Зі збільшенням глобальної взаємозалежності дестабілізується як економічний, так і політичний суверенітет.

Нагадаємо, що географічне положення України вигідне й водночас складне. Україна володіє найбільшою в Європі площею власної території – 604,7 тис. км² на якій проживає 42,9 млн. осіб. Еколого-географічне положення несприятливе,

політико-географічне положення – середньо сприятливе, найвигіднішим є транспортно-географічне положення, адже держава має найвищий транспортний рейтинг в Європі. Природно-ресурсний потенціал, як одна з найважливіших складових економічного потенціалу, теж задіяний не повністю: Україна володіє 75% запасів марганцю у світі, входить до трійки країн світу за запасами залізної руди, завдяки земельним ресурсам є другою державою в світі за експортом зерна, постачає на зовнішній ринок 50% світової олії. Геологічні дослідження твердять, що під дном Чорного моря зосереджені суттєві запаси природного газу, проте за всі роки незалежності в цьому напрямку майже нічого не було зроблено, на зовнішніх ринках країна є постачальником сировини або напівфабрикатів, а не готової продукції. Якщо Україна почне масово видобувати газ на шельфі Чорного моря, то припинить носити «титул» найбільшого покупця газу [9, с. 531].

Нині ні для кого не секрет, що основним стратегічним ресурсом сучасності є продукти харчування. Це об'єктивний процес, так як людей на Землі стає більше, а, відповідно, сільськогосподарських земель – менше. Тому агропромисловий ресурс стає провідним стратегічним об'єктом. Люди і країни в ХХІ ст. будуть сперечатись не за нафту, як було раніше, а за життєвий простір та їжу. Українські реалії та пріоритети – це щорічний збір близько 60 млн. т зерна і 11 млн. т соняшника. При цьому наша країна вийшла на друге місце у світі після США за експортом зерна й нині виробляє близько половини соняшникової олії світу. Проте суспільний потенціал України значно більший. Неважко передбачити, що за умови входження до ЄС і підняття врожайності до європейських стандартів Україна має всі шанси стати першою державою світу за експортом продуктів харчування і практично буде лідером на міжнародному ринку. Даний факт є однією з причин незадоволення деяких держав прагненнями України набути членства в Європейському Союзі.

Для України, яка за часи свого існування перебувала в центрі геополітичних інтересів кількох наддержав, зовнішньополітичний вибір має не тільки внутрішню, а й міжнародну вагу. Стратегічна мета її полягає в інтеграції до європейських та євроатлантичних структур. За багатовекторності зовнішньої політики України принциповий європейський вибір зумовлений не тимчасовою кон'юнктурою, а національними інтересами. Об'єднана Європа перебрала на себе частину відповідальності за становлення України як стабільної демократичної держави, яка своїм пріоритетом визначила повноправне членство в Європейському Союзі, який окреслить обличчя Європи ХХІ ст.

Отже, місце та роль Української держави, без сумніву, трансформується в новітній парадигмі міжнародних відносин й потребує сучас-

ного визначення. Даний процес ускладнений відсутністю чіткого дотримання принципів зовнішньополітичної стратегії України, що, в свою чергу, гальмує складові державної політики, перешкоджає розробці відповідних схем захисту. В результаті існують загрози перетворення держави на реципієнта чужорідних концепцій та ідей, які періодично реалізуються в Україні, але досить часто – не в державних національних інтересах.

Відповідна стратегія сприятиме визначенню стратегічних партнерів України, які б стали гарантами нашої безпеки, нашого захисту, а отже, і суверенітету та розвитку. Саме на захист і підтримку стратегічних партнерів (і щодо просування в європейські структури) розраховують держави, які обрали курс на ринкові відносини та демократичне суспільство, що підтверджує світовий досвід. При цьому існують можливості використання прийнятних схем просування партнерського співробітництва до рівня стратегічного партнерства з відповідними гарантіями з боку партнерів [14].

Стратегічний вибір України – європейська та євроатлантична інтеграція. Цей політичний напрям розвитку не підлягає кардинальним змінам. Альтернативою європейського вибору України може бути відсталість, нестабільність, неспроможність, аутсайдерство і остаточна втрата міжнародної суб'єктності.

Висновки. Глобалізаційні процеси суттєво впливають на державний суверенітет України як один з основних об'єктів її державної безпеки, а саме:

1) результатом розвитку глобалізаційних процесів є утворення великих ТНК, в природі яких закладено принципи використання економіки України у власних інтересах, у тому числі через вплив на державні структури, тим самим нівелюючи функції представника інтересів суспільства і фактично позбавляючи країну статусу носія суверенітету;

2) наслідком глобалізації може стати криза національної ідентичності держави. Уніфіковані західні цінності та культурні зразки заміщують оригінальні українські ціннісні системи, які, долучаючись до них, символічно долучаються до більш високого рівня життя;

3) у межах діяльності міждержавних інтеграційних об'єднань (для України це передусім ЄС) глобалізаційні тенденції досить часто характеризуються зменшенням ролі держави у реалізації регіональної політики, остання все більше виступає як функція ЄС.

Нинішня Україна ще недостатньо залучена до глобалізаційних процесів. Українська держава втрачає міжнародно-політичні можливості реалізації свого суверенітету, в одних випадках об'єктивно усуваючись від економіки світу. Україна – це західна країна, яка, на жаль, ще не встигла виховати західну націю (але й Книга буття свідчить, що пророк йшов до свободи

разом зі своїм народом сорок років), це процес тривалий та болючий. Глобальна ситуація вимагає від України подолання процесів обмеження її суверенності, або, принаймні, пристосування до них з найменшими для суверенності втратами. Першочерговими кроками тут мають стати:

- остаточне розуміння того, що економіка, політика, суспільство України може бути тільки українськими й ніякими іншими, проте підкріплене сильними сторонами наших партнерів або конкурентів;

- збільшення частки бюджету, що виділяється на науково-технічний, інноваційний розвиток, на зміцнення економічного та військового потенціалу та екологізації згаданих сфер, а також стимулювання виробництва конкурентоспроможної наукоємної продукції;

- не слід чекати, що Європа чи США будуть вирішувати українські складнощі чи проблеми, слід здійснювати перетворення власноруч на основі багатовекторної співпраці зі світовою спільнотою, не втрачаючи при цьому власної ідентичності;

- розробка і втілення програми інноваційного розвитку країни;

- законодавче закріплення основ державної політики;

- побудова моделі геополітичної та геоекономічної адаптації України до глобалізованого світу та її послідовна реалізація;

- і, нарешті, дієвим важелем збереження суверенного статусу України в умовах глобалізації є політика «трьох і» – інновації, інвестиції, інтеграція.

Отже, висновок полягає в тому, що в умовах сучасних загроз Україна не може лишатися позаблоковою чи нейтральною державою. Йдеться про територіальні загрози; виклики унітарності, цілісності, суверенітету держави; руйнування людських цінностей; зростання неконтрольованої міграції; злочинність; незадовільний екологічний стан тощо. Не можна бути нейтральним стосовно енергетичного шантажу, військових та економічних загроз, інформаційного тиску, знищення національних пріоритетів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Галик В.М. Україна в Європі і світі : [навч. посіб.] / В.М. Галик. – К. : Знання, 2013. – 364 с.
2. Геоекономічні сценарії розвитку і Україна: [монографія] / М.З. Згуровський, Ю.М. Пахомов, А.С. Філіпенко [та ін.]. – К. : Академія, 2010. – 328 с.
3. Геополітичне становище України і його вплив на розвиток міжнародних стосунків у світі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://narodna.pravda.com.ua/rus/foreign/4b4fa_de96d984/.
4. Григор'єв О.Ю. Глобальна економіка та Україна / О.Ю. Григор'єв, В.В. Бояр, І.В. Малахова // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і

- проблеми розвитку. – 2013. – № 776. – С. 364–369 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VNULPM_2013_776_56.pdf.
5. Ковальчук Т.Т. Глобальна інформаційно-мережева економіка: цивілізаційні перспективи / Т.Т. Ковальчук // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 12. – С. 15–23.
 6. Кравченко В.О., Гудаков О.К. Соціально-економічні наслідки глобалізації для світової та української економіки / В.О. Кравченко, О.К. Гудаков // Теоретичні та практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2013. – № 2. – С. 77–78.
 7. Кулішов В.В. Сучасні проблеми сучасної економіки / В.В. Кулішов // Інноваційна економіка. – 2013. – № 3. – С. 8–11.
 8. Кучма Л.Д. Зламане десятиліття : [монографія] / Л.Д. Кучма. – К. : Інформаційні системи, 2010. – 559 с.
 9. Мартусенко І.В., Погріщук Б.В. Регіональна економіка : [підручник] / І.В. Мартусенко, Б.В. Погріщук. – Тернопіль : Крок, 2015. – 626 с.
 10. Масляк П. Геополітичний трикутник ЄС – Україна – Росія і економічний потенціал України / П. Масляк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ar25.org/article/geopolitychnyy-trykutnyk-yes-ukrayina-rosiya-i-ekonomichnyy-potencial-ukrayiny.html>.
 11. Національний суверенітет України в умовах глобалізації: Національна доповідь. – К. : Парламентське вид-во, 2011. – 112 с.
 12. Попов Т. Україна в геополітичних реаліях. Загрози та можливості / Т. Попов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.svoboda.org.ua/dopysy/dopysy/038918/>.
 13. Радзієвська С. Україна між ЄС та ЄП в умовах глобальної нестабільності / С. Радзієвська // Міжнародна економічна політика. – 2013. – Вип. 1(18). – С. 63–86.
 14. Тарханова Н.О. Глобалізація світового господарства та її вплив на економічний розвиток України / Н.О. Тарханова // Вісник Донбаської національної академії будівництва і архітектури. – 2013. – Вип. 2. – С. 98–103.
 15. Чекаленко Л.Д., Васильєва М.О. Безпекове сьогодення ЄС: перспективи України / Л.Д. Чекаленко, М.О. Васильєва // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2014. – Вип. 121. – Ч. 1. – С. 32–39.